

УДК 35:355

ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Антоніна Фаріон-Мельник; Людмила Будник; Андрій Голомовзий

Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, Україна

Резюме. Акцентується увага на найактуальнішій проблемі на Сході України, де ключовими завданнями для уряду та українських посадовців на місцях, в період воєнних конфліктів, є вчасне виведення цивільного населення із зони бойових дій, забезпечення першочергової безпеки для дітей та осіб похилого віку, захист житла мирного населення у невіддалених районах. Розглянуто основні причини, які стали поштовхом до розв'язання конфліктних дій, а саме: економічне та політичне послаблення України на міжнародній арені, внутрішній конфлікт інтересів, нестабільність владної позиції, багаторічне прагнення агресора підкорити окремі території України. Розглянуто сутність та причини воєнно-політичного конфлікту на Сході України та охарактеризовано наявні підходи до поняття «гібридна війна». Наведено результати та причини воєнного протистояння в Східній частині України серед цивільного населення. Проаналізовано особливості розвитку системи цивільного захисту у забезпеченні безпеки держави, а також досвід України щодо забезпечення цивільного захисту в умовах конфлікту гібридного типу. Здійснений аналіз нормативних актів, якими необхідно керуватися при організації заходів щодо виведення цивільного населення із зон бойових дій. Надано рекомендації щодо повного захисту цивільного населення в зоні бойових дій та вчасної евакуації серед цивільного населення. Визначено пріоритети подальшого удосконалення законодавчої, нормативно-правової бази та організаційного забезпечення цивільного захисту. Запропоновано та розроблено стратегічні заходи виведення цивільного населення із воєнної зони в Східній частині України з найменшими втратами, використовуючи міжнародний досвід, а також наведено позитивні аспекти стосовно побудови цілого структурного підрозділу цивільно-військового співробітництва, який сьогодні максимально надає допомогу цивільному населенню в зоні бойових дій на Донбасі. Доведено, що гібридна війна є однією із найскладніших, оскільки дуже важко передбачити тактику, перебіг, межі та стратегію її ведення, проте захист населення в умовах воєнних дій є ключовим завданням військових та уряду країни.

Ключові слова: воєнний конфлікт, система цивільного захисту, цивільне населення, гібридна війна, бойові дії, евакуація, безпека, внутрішній конфлікт, українська армія, держава.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2021.01.026

Отримано 23.02.2021

UDC 35:355

PROTECTION OF CIVILIAN POPULATION OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF HYBRID WAR

Antonina Farion-Melnyk; Liudmyla Budnyk; Andrii Holomovzuyi

West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

Summary. The paper is focused on the most important problem in eastern Ukraine, where the timely evacuation of civilians from combat areas, ensuring children and elderly safety, protection of people dwellings in remote areas are the key tasks for the government and Ukrainian local authorities during military conflicts. The main reasons resulting in the resolution of conflict actions, such as: economic and political weakening of Ukraine in the international arena, internal conflict of interests, instability of power, long lasting desire of the aggressor to conquer certain territories of Ukraine are considered. The essence and causes of the military-political conflict in the East of Ukraine are considered and the available approaches to the concept of «hybrid war» are characterized. The results and causes of the military confrontation in the eastern part of Ukraine among the civilian people are presented. The peculiarities of the development of the civil protection system ensuring the state security, as well as Ukraine

experience in providing civil protection under the conditions of hybrid type conflict are analyzed. Analysis of normative acts which should be applied in the organization of actions for civilian people evacuation from combat areas is carried out. Recommendations for complete protection of civilian people in the combat areas and timely evacuation among the civilian people are provided. Priorities for further improvement of the legislative, regulatory and legal framework and organizational support of civil protection are identified. Strategic measures for civilian people evacuation from military zone in the Eastern part of Ukraine with the least losses using international experience are proposed and developed, as well as positive aspects of creating the whole structural unit of civil-military cooperation, which at present provides maximum assistance to civilians in Donbas combat area are given. It is proved that hybrid war is one of the most difficult, as it is very difficult to predict the tactics, course, boundaries and strategy of its conducting, but people defence under the conditions of military actions is a key task of the military and government.

Key words: military conflict, civil defence system, civilian people, hybrid war, hostilities, evacuation, security, internal conflict, Ukrainian army, state.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2021.01.026

Received 23.02.2021

Постановка проблеми. Збройний конфлікт на Сході України продовжується понад 6 років. Є багато жертв серед військових та мирного населення. За приблизними підрахунками понад 13 000 осіб загинуло в конфлікті між українськими та російськими військовими. Це значні жертви для українського суспільства, не враховуючи матеріальної шкоди, завданої національній економіці. Ключовими завданнями для уряду та українських посадовців на місцях, в період воєнних конфліктів, є вчасне виведення цивільного населення із зон бойових дій, забезпечення першочергової безпеки для дітей та осіб похилого віку, максимально можливий захист житла мирного населення у невіддалених районах. Збройний конфлікт на Сході України також ставить багато теоретичних завдань для національних і міжнародних юристів та правозахисників. Проте, як відзначають експерти, передбачити тактику окупантів дуже важко, оскільки війна має гібридний характер, яка є новою формою, і тактика протидії слабо розроблена. Від такого виду воєнних дій найбільше страдають мирні жителі, особливо, якщо держава має незначну воєнну захищеність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання удосконалення та розвитку ЦЗ населення вивчали вітчизняні та зарубіжні науковці різного профілю, що висвітлено у працях Ю. Абрамова, В. Акімова, С. Андрєєва, В. Бегуна, В. Богдановича, О. Власюка, В. Володимирова, Ю. Воробйова, В. Горбуліна, В. Гречанінова, М. Долгіна, О. Землянської, В. Ізмалкова, О. Їжака, А. Качинського, Н. Клименко, С. Кондратова, А. Кострова, О. Я. Лещенко, О. Левченко, Г. Малинецького, В. Могильниченка, С. Мосова, В. Садкового, А. Семенченка, Г. Ситника, О. Суходолі, О. Труш, М. Фалєєва, Г. Федулова, Е. Хампе, Р. Цалікова, С. Шамрая, А. Шевцова, Ю. Шпаковського, І. Шпильового та інших.

Мета статті полягає у вивченні особливостей гібридної війни на Сході України з метою встановлення найефективніших методів виведення цивільного населення із зон бойових дій.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети визначено такі наукові завдання: з'ясувати причини активізації воєнно-політичних конфліктів на Сході України, для позначення яких використовують дефініцію «гібридна війна»; розглянути підходи українських закордонних авторів до визначення сутності «гібридної війни»; охарактеризувати результати та причини воєнного протистояння в східній частині України; надати рекомендації щодо повного захисту цивільного населення в зоні бойових дій.

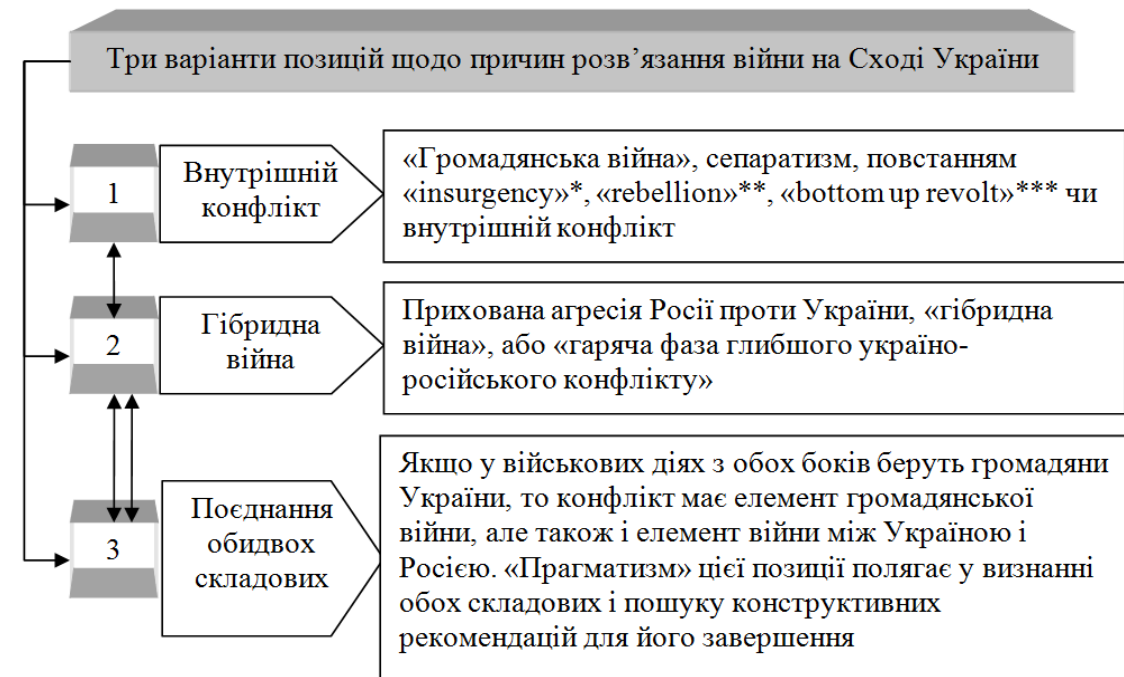
Реалізацію вказаних завдань забезпечено за допомогою використання таких методів: системного підходу, порівняльного та статистичного.

Виклад основного матеріалу. В лютому 2014 року розпочалося російсько-українське воєнне протистояння, де Росія порушила всі норми та принципи міжнародного права, багато двосторонніх та багатосторонніх угод, здійснила анексію Автономної

Республіки Крим та Севастополя, а також поступово окупувала окремі райони Донецької та Луганської областей. Український історик В. В'ятрович підкреслює, що: «... процес становлення та розширення імперської Росії завжди супроводжувався війнами з Україною, прагнучи знищити нашу суб'єктність. Історія стосунків українського та російського народів – це літопис воєн, визвольних повстань українців і послідовної політики русифікації та асиміляції українців ....» [1].

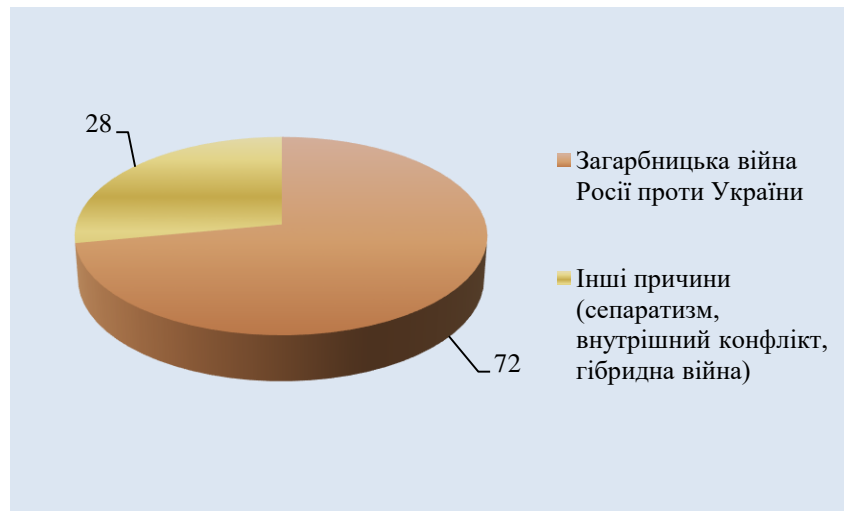
Особливо негативним чинником ця війна стала в процесі консолідації Західної та Східної частин України, оскільки порушилися, в черговий раз, питання цілісності території держави та послабилися патріотичні настрої в українському суспільстві. Доктор історичних наук, професор Я. Верменич, розглядаючи причини конфлікту, наголосила, що: «... тут ані етнічні, ані культурні відмінності, хоч і є в наявності, підстав для воєнних дій у собі не містили. Значно більше важили незважені дії політиків, насамперед російських, штучно підігріті почуття, сфабриковані диверсії, цілеспрямовані пропагандистські акції ...» [2]. Доктор історичних наук Павло Гай-Нижник назвав анексію Криму «історико-правовим фальсифікатом», тобто початком неоголошеної війни Російської Федерації проти України [3]. Завдяки агресійним діям Росія намагається поширити міфи про правічну єдність з російським народом та неспроможність українського уряду управляти незалежною державою. Багато вчених вважають, що крім воєнних протистоянь відбувається економічна та політична війна, яка без втручання світових лідерів може затягнутися на багато років. Позиції щодо війни на Сході України серед науковців та населення зазнали значних розбіжностей. Учений Мацієвський Ю. В. [4] поділив їх на три напрямки (рис. 1).

Багато науковців почали розглядати початок воєнного протистояння як втрату контролю держави над частиною території. Це пов'язано із втечею чинного на той час президента, побоювання нової влади щодо нового політичного руху, що й призвело до появи сепаратизму. Проте, цієї позиції дотримується тільки незначна частина аналітиків. Щодо позиції населення, то за результатами 2018 року більша його частина сприймала воєнну агресію як війну Росії проти України (рис. 2).

Рисунок 1. Підходи щодо роз'яснення причин розв'язання конфлікту на Сході України [4]

Figure 1. Approaches to the explanation of reasons of conflict initiation in eastern Ukraine [4]

Рисунок 2. Позиція населення щодо причини розв’язання війни на Сході держави, 2018, % [4]

Figure 2. People attitude towards the reason of war initiation in the east, 2018, % [4]

Багато світових лідерів наголошують, що російсько-українська війна стала також наслідком економічних та політичних криз на світовій арені. Так, Лоран Фабіус, міністр закордонних справ Франції (2012–2016 рр.) підкреслив, що поворотним моментом у розростанні вогнища конфлікту став брак лідерства й рішучості з боку США. При цьому, він наголосив: «Коли будуть писатися підручники з історії, ми побачимо, що це було поворотним пунктом не лише у близькосхідній кризі, а й в Україні і Криму» [5]. Гібридна війна полягає в тому, що використовується поєднання інших форм протидії українському суверенітету – дезінформація, використання засобів радіоелектронної боротьби та кібератаки на державні органи України, тому багато міжнародних науковців вважають існуюче протистояння як гібридна (холодна війна з елементами повторюваних атак).

Попович К. В. відзначає що: «Термін «гібридна війна» використовують також для опису атак із застосуванням ядерної, біологічної та хімічної зброї, саморобних вибухових пристроїв та інформаційних технологій. Такий підхід до ведення конфліктів є потужним і складним різновидом війни. Іноді цей термін застосовують тоді, коли потрібно охарактеризувати складну динаміку бойового простору (англ. Battlespace), що передбачає гнучку реакцію, потребує швидкої адаптації».

На даний час у Міжнародному праві визначення терміна «гібридна війна» немає. Провідні міжнародні та вітчизняні політологи вважають, що події, які відбуваються на Сході України є типовими «гібридними загрозами», які визначають загрози, які виходять від противника, здатного в один і той же час застосовувати традиційні та нетрадиційні інструменти, необхідні для досягнення мети. Поняття «гібридна війна» було введено американським вченим М. Маклюеном, який вважав засоби комунікації новим ресурсом держави та довів, що сучасні війни відбуваються в інформаційному просторі [6].

Отож, розглянемо схематично підходи до визначення сутності «гібридної війни» (рис. 3).

Науковець Ф. Хоффман дав таке визначення гібридної війни: «повний арсенал усіх видів бойових дій, враховуючи конвенціональні можливості, і регулярну тактику і формування, терористичні акти, що містять насилля та кримінальні безлади» [8]. Автор визначив п’ять елементів гібридної війни (рис. 4).

Даний тип війни небезпечний тим, що фактично можуть стертися кордони війни, непередбачувані початкові сценарії та закінчення, неможливо визначити суперника, змінюється поетапно стан з військового до мирного, часто неможливо вирішити конфлікт, а ситуація загострюється із затяжністю воєнних дій. В таких війнах найбільше страждають мирні жителі, оскільки параметри воєнних дій постійно розширюються.

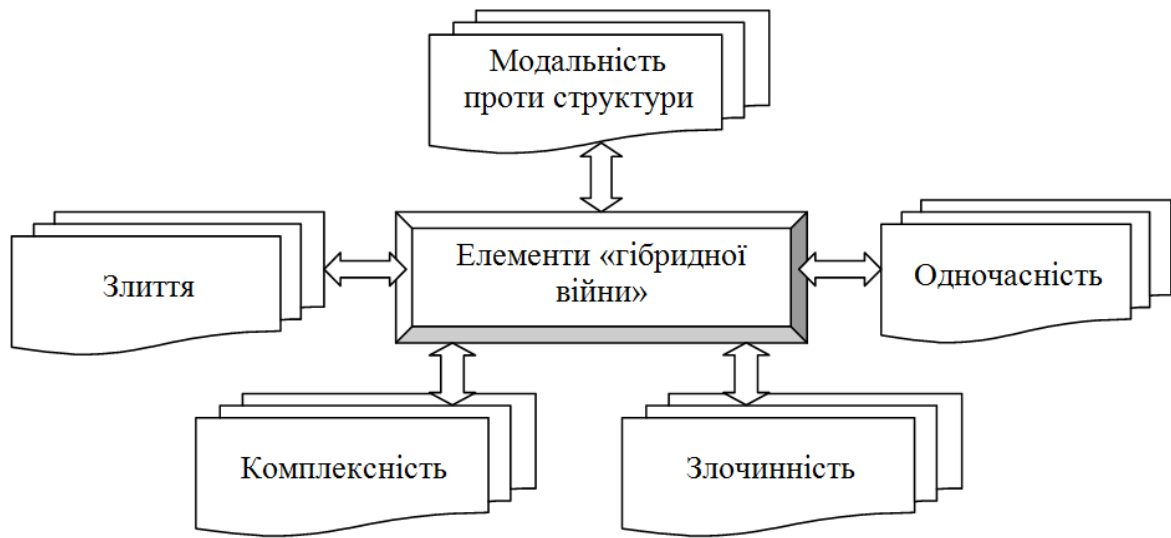
Ми дотримуємося також позиції, що однією із причин початку війни є нестабільна економічна та політична ситуація в державі, адже так історично склалося, що країни з нестабільними політичними та економічними тенденціями завжди були в полі зору сильніших агресорів. Україна довго посідала високе місце у рейтингу слабкості держав та належала до групи країн з підвищеним рівнем ризику (75,5 бала) (рис. 5). Відповідно до рейтингу, слабкість України зумовлена насамперед відсутністю верховенства права, низькою легітимністю державних органів, поляризацією еліти, неефективним силовим апаратом, економічною нестабільністю та зовнішнім втручанням [9].

За цим рейтингом оцінюються: зовнішнє втручання; поляризація еліти; силовий апарат; права людини; державні послуги; легітимність державних органів; бідність та економічне падіння; економічна нерівність; групова дискримінація; біженці та ВПО; демографічний тиск.

Рисунок 3. Міжнародна практика розпізнавання «гібридної війни» [7]

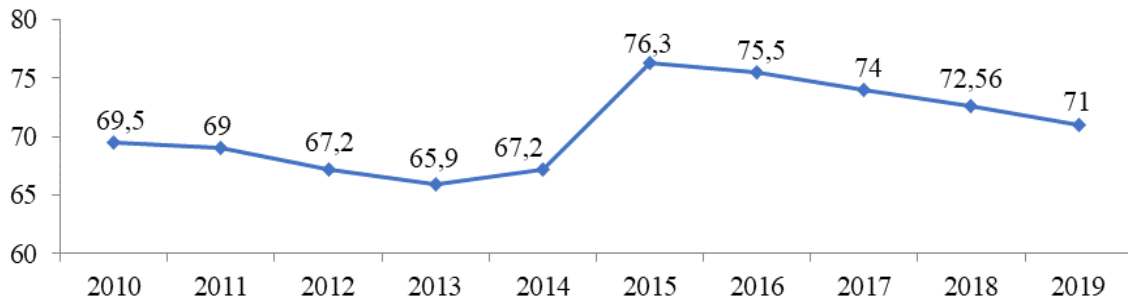
Figure 3. International practice of «hybrid war» recognition [7]

Рисунок 4. Елементи «гібридної війни» [8]

Figure 4. Elements of «hybrid war» [8]

Позиція України в рейтингу Fragile states index (Lowest = Best)

Рисунок 5. Україна – Рейтинг слабкості держав (Fragile states index), 2010–2019 рр. [10]

Figure 5. Ukraine – Rating of weakness of the states (Fragile states index), 2010–2019 [10]

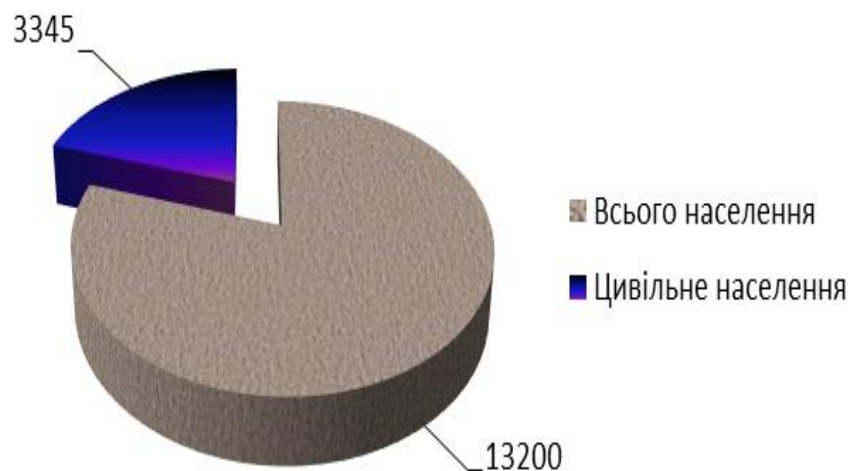
На нашу думку, доцільно використати цитату Франка ван Каппена, який зазначив, що гібридна війна в Україні: «... це змішана форма класичного способу ведення війни з використанням нерегулярних збройних формувань. Держава, що веде гібридну війну, проводить операцію з недержавними виконавцями – бойовиками, групами місцевого населення, організаціями, зв'язок з якими формально повністю заперечується. Ці виконавці можуть робити такі речі, які сама держава робити не може, тому що зобов'язана додержуватися Женевської та Гаазької конвенцій про закони сухопутної війни, міжнародних домовленостей з іншими країнами ...» [11].

Захист та вчасне виведення мирного населення із зон розгортання конфліктів у час гібридної війни є основними завданнями для урядовців держави та командуючих військовою тактикою й поточними воєнними стратегіями.

Статистичні дані показують, що з початку збройного протистояння на Донбасі загинуло понад три тисячі мирних жителів. Загальна кількість жертв цього конфлікту за шість років перевищила 13 тисяч осіб. Найбільш проблемною ситуація з виведенням

цивільного населення була в 2014–2015 рр. (під час боїв за Донецький аеропорт). Протягом шести років військового конфлікту на Донбасі, за даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ ООН), наданим у відповідь на запит DW, загинуло від 13 000 до 13 200 осіб. З них 3 345 – цивільних осіб, включно з 298 пасажирами, які загинули під час катастрофи літака авіакомпанії Malaysia Airlines (17 липня 2014 р.) (рис. 6).

Страшна статистика окреслює результати воєнного протистояння в Східній частині України серед наймолодшого населення держави. З 2014 року щонайменше 128 дітей зазнали поранень від мін, боєприпасів та інших вибухонебезпечних залишків війни на Сході України. При цьому щонайменше 38 дітей загинуло [13]. Інші статистичні дані показують гіршу картину щодо кількості постраждалих дітей у наслідок воєнних протистоянь. Голова Верховної ради України Дмитро Разумков заявив, що за офіційними даними від початку збройного конфлікту на Донбасі загинуло близько 150 дітей [14].

Рисунок 6. Кількість жертв у конфліктних зонах на Сході України, 2014–2019 рр. [12]

Figure 6. Number of victims in conflict areas in eastern Ukraine, 2014–2019 [12]

При цьому, ситуація погіршується тим, що понад 200 тис. дітей і надалі проживають у 20-кілометровій зоні по обидві сторони від лінії розмежування, яка є сильно забрудненою мінами та іншими вибухонебезпечними залишками війни. З початком 2014 року від мін загинуло понад тисячу мирних жителів.

Проте для обмеження ризиків, пов'язаних зі значними втратами серед мирних жителів необхідно чітко дотримуватися нормативів та інструкцій з їхньої евакуації. Оскільки війна в Україні є прихованого типу, то вести контроль над рухом населення є дуже важко, саме тому розглянемо перелік нормативних актів, якими необхідно керуватися при організації заходів щодо виведення цивільного населення із зон бойових дій:

1. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-ві (зі змінами) стаття 33 «Заходи з евакуації».

2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII (зі змінами):

- пункт 19 частина перша стаття 8 «Проводити евакуацію населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю, а також матеріальних і культурних

цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення, згідно з переліком, що затверджується Кабінетом Міністрів України);

- абзац 3 частини 3 статті 28 «Прийняти нормативно-правові акти, необхідні для реалізації цього Закону, та привести свої рішення у відповідність із цим Законом».

3. Постанова Верховної Ради України від 2 вересня 2014 року № 1659-VII «Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо залучення транспортних засобів для вивезення населення із зони надзвичайної ситуації, районів можливих бойових дій».

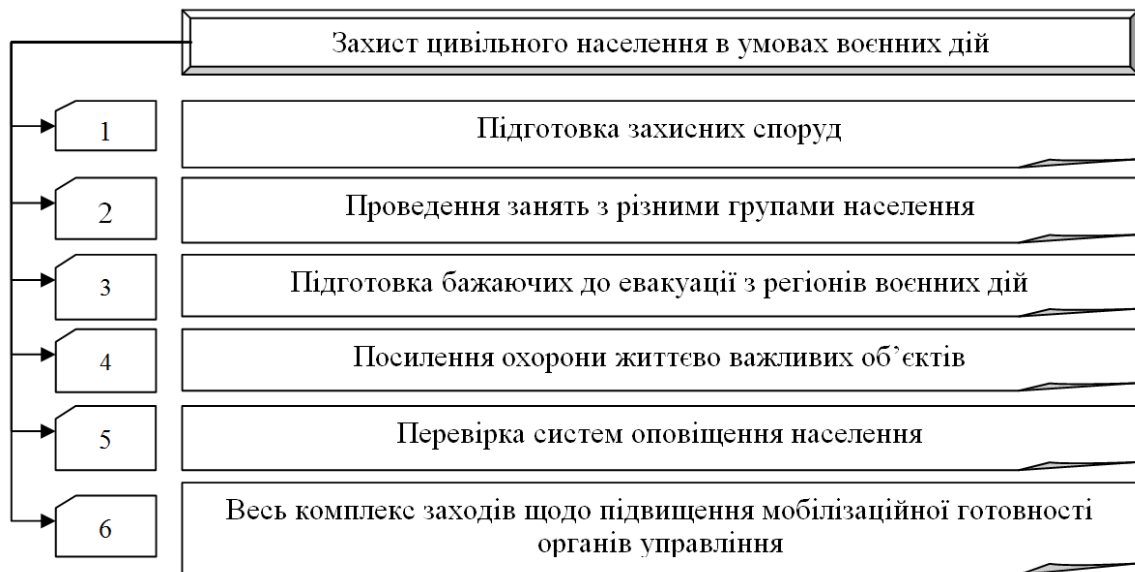
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2013 р. № 841 «Про затвердження Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій» зі змінами внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 905.

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2013 року № 581 «Про затвердження Порядку здійснення компенсації вартості послуг і розміру фактичних (понесених) витрат суб'єкту господарювання та громадянину, транспортні засоби яких залучені для вивезення населення із зони надзвичайної ситуації, районів можливих бойових дій». Бондаренко О. О. відзначає, що: «Евакуація – це організоване виведення чи вивезення із зони можливого ураження населення, якщо виникає загроза його життя або здоров'ю, а також матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення» [15].

Воєнні дії на Донбасі вимагають удосконалення системи захисту цивільного населення України. Очевидно, що цивільний захист в Україні також потребує реформування, відповідно зміни розпочалися ще в 2017 році. Перший заступник Голови Верховної Ради України Ірина Геращенко на той час заявила, що: «На засіданнях гуманітарної підгрупи у Мінську ми працюємо над втіленням пропозиції МКЧХ щодо створення «ділянок безпеки», зокрема і поблизу контрольних пунктів на Донбасі, та над упровадженням цілодобового моніторингу ситуації за участі міжнародних місій на обраних ділянках» [7]. Були створені перші безпечні ділянки для мирного населення. Проте для повного захисту цивільного населення повинен бути виконаний ряд умов, які відображені на (рис. 7). На нашу думку, в усіх регіонах України необхідно створити координаційні невоєнні центри, які повинні інформувати та проводити навчальні дії з населенням щодо можливих воєнних дій, методи укриття, евакуації та створення захисних пунктів. На нашу думку, доцільно було б створити також ситуаційний центр управління в кризових ситуаціях з підрозділами в регіонах, областях, районах та великих містах.

З 2019 року українська армія впроваджує нові стандарти захисту цивільного населення. У зоні конфлікту на Донбасі розпочала роботу група збору та узагальнення інформації про випадки загибелі чи поранення цивільного населення. Мета групи – не лише облік таких випадків, але й аналіз цієї інформації, що дозволить уникати втрат населення у майбутньому. В. Ф. Гречанінов та В. В. Бегун наголошують, що: «Прийшов час створити сучасний ситуаційний центр управління в кризових ситуаціях, максимально використовуючи можливості інформаційних технологій [16]. Іноземна практика цивільного захисту населення дає можливість використовувати «табірний підхід» до виведення мирного населення, яке полягає в пошуку найближчих територій, придатних для встановлення табірних містечка з метою організації прийому переселенців з територій воєнних дій. Ця тактика є тимчасовою, але вона спрацьовує, коли необхідно терміново евакуювати мирне населення із зон обстрілів.

Рисунок 7. Комплекс заходів для забезпечення безпеки населення в умовах воєнних дій[17]

Figure 7. Complex of measures to ensure the security of population in hostilities [17]

В даний час особливу увагу необхідно звернути на формування сил цивільного захисту (рис. 8).

Рисунок 8. Формування системи швидкого реагування та захисту мирного населення на Донбасі

Figure 8. Formation of the system of rapid response and Protection of civilian people in Donbass

Такі служби дали б можливість забезпечити своєчасне виведення багатьох жителів, які живуть біля 450-кілометрової лінії зіткнення, стикаються із загрозою обстрілу й снайперського вогню та ризиками, пов'язаними з великою кількістю мін і боєприпасів, яких не знешкоджено.

Налагодження співпраці з міжнародними організаціями, а також участь українських рятувальників у навчальних програмах закордоном може сприяти обміну досвідом та покращенню їхньої кваліфікації.

Висновки. Захист населення в умовах воєнних дій є ключовим завданням військових та уряду країни. Початковим етапом у системі вдосконалення захисту мирного населення є розроблення системної роботи щодо впровадження алгоритмів та методики для попередження втрат серед цивільного населення під час військових дій.

Необхідно відзначити, що існують системні проблеми та нестача координації між органами державної влади та військовими організаціями в питаннях щодо захисту цивільного населення, оскільки за роки протистояння між Україною та Росією – багато цивільного населення. За різними статистичними даними було втрачено понад десятки тисяч осіб. Причиною значних втрат стали воєнні дії, які набули гібридного характеру. Гібридна війна є однією із найскладніших, оскільки дуже важко передбачити тактику, перебіг, межі та стратегію її ведення.

Conclusions. Protection of the population under military action conditions is the key task for the military and government. The initial stage in the system of improving the civilians protection is the development of systematic work concerning the implementation of algorithms and methods for prevention casualties among the civilian population during military combat. It should be noted that there are system problems and lack of coordination between public authorities and military organizations regarding civilian protection, as many people have been lost during the years of confrontation between Ukraine and Russia. According to various statistics, more than tens of thousands of people were lost. The reasons of significant losses were military actions, which acquired a hybrid character. Hybrid warfare is one of the most difficult, as it is very difficult to predict the tactics, course, boundaries and strategy of its conducting.

Список використаної літератури

1. В'ятрович В. Що треба знати про війну з Росією. Українська правда. 28 лютого 2019. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/viatrovych/5c77ed7f557c8/>.
2. Верменич Я. В. Донбас як порубіжний регіон: територіальний вимір. К.: Інститут історії України, 2015. 69 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0009942>.
3. Гай-Нижник П. П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. К.: «МП Леся», 2017. 332 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0013294>.
4. Мацієвський Ю. В. Внутрішній конфлікт чи прихована агресія: академічна дискусія і експертні оцінки війни на Донбасі. «Політичне життя» № 2. 2019. С. 55–68.
5. Фабіус каже, що нерішучість Обама дорого коштувала Україні. Українська правда. 2016. 17 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/>.
6. Маклюен Г. М. Внешние расширения человека / пер. с англ. В. Николаева; закл. ст. М. Вавилова. М.: Жуковский: КАНОН – пресс – Ц. Кучково поле, 2003. 464 с.
7. Геращенко І. «Напружена безпека та гуманітарна ситуація на Донбасі потребує активізації моніторингу спеціальної моніторингової місії ОБСЄ, особливо поблизу українсько-російського кордону». URL: <https://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/145361.html>.
8. Hoffman F. G. Future Threats and Strategic Thinking. Infinity Journal, No Fall 2011. URL: https://www.infinityjournal.com/article/34/Future_Threats_and_Strategic_Thinking/.
9. Пропозиції до політики щодо врегулювання конфлікту на тимчасово непідконтрольних територіях на Сході України. USAID. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Donbas_ALI_PP-.pdf.
10. Украина – Fragile states index (Lowest = Best). URL: <https://knoema.ru>.
11. Ван Каппен Ф. Інтерв'ю на «Радіо Свобода» URL: <http://svoboda.org/content/article/25362031.html/>.
12. Жертви війни на Донбасі (інфографіка). DW. URL: <https://www.dw.com/uk>.
13. Лещенко О. Я. Трансформація системи цивільного захисту України в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу. Дисертація. Київ, 2020. 293 с.
14. У Раді назвали число дітей, які загинули з початку конфлікту на Донбасі. РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/ukt/news/rade-nazvali-chislo-detej-pogibshih-nachala-1574767860.html>.
15. Бондаренко О. О. Евакуаційні заходи мирного та воєнного часу. URL: <https://dabi.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Evakuatsijni-zahody-myrnogo-ta-voennogo-chasu.pdf>.
16. Гречанінов В. Ф., Бегун В. В. Аналіз функціонування цивільного захисту у сучасних умовах та деякі пропозиції щодо його удосконалення. Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. 2015. Випуск 1 (42). С. 120–125.
17. Рябцева Н. В ООН назвали кількість загиблих від мін дітей на Донбасі. UNN. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1827753-v-oon-nazvali-kilkist-zagiblikh-vid-min-ditej-na-donbasi>

References

1. Vyatrovych V. Shcho treba znaty pro viynu z Rosiyeyu. Ukrayinska pravda. 28 lyutoho 2019. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/viatrovych/5c77ed7f557c8/>.
2. Vermenych Y. V. Donbas yak porubizhnyy rehion: terytorialnyy vymir / NAN Ukrayiny. Instytut istoriyi Ukrayiny. K.: Instytut istoriyi Ukrayiny, 2015. 69 p. – (Studiyi z rehionalnoyi istoriyi. Stepova Ukrayina). P. 57. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0009942>.
3. Hay-Nyzhnyk P. P. Rosiya proty Ukrayiny (1990–2016 rr.): vid polityky shantazhu i prymusu do viyny na pohlynannya ta sproby znyshchennya. K.: “MP Lesya”, 2017. 332 p. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0013294>.
4. Matsiyevskyy YU. V. Vnutrishniy konflikt chy prykhovana ahresiya: akademichna dyskusiya i ekspertni otsinky viyny na Donbasi. “Politychne zhyttya”. No. 2. 2019. P. 55–68.
5. Fabius kazhe, shcho nerishuchist Obamy doroho koshtovala Ukrayini. Ukrayinska pravda. 2016. 17 lyutoho. URL: <https://www.pravda.com.ua/>.
6. Maklyuen H. M. Vneshnye rasshyrenyya cheloveka / per. s anhl. V. Nykolaeva; zakl. st. M. Vavylova. M.: Zhukovskyy: KANON – press – TS. Kuchkovo pole, 2003. 464 p.
7. Herashchenko I. “Napruzheni bezpeka ta humanitarna sytuatsiya na Donbasi potrebuye aktyvizatsiyi monitorynhu spetsialnoyi monitorynhovoyi misiyi OBSYE, osoblyvo poblyzu ukrayinsko-rosiyskoho kordonu”. URL: <https://iportal.rada.gov.ua/news/Novyny/145361.html>.
8. Hofman F. H. Maybutni zahrozy ta stratehichne myslennya. Infinity Journal, No Fall 2011. URL: https://www.infinityjournal.com/article/34/Future_Threats_and_Strategic_Thinking/
9. Propozytsiyi do polityky shchodo vrehulyuvannya konfliktu na tymchasovo nepidkontrolnykh terytoriyakh na skhodakh Ukrayiny. USAID. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Donbas_ALI_PP-.pdf.
10. Ukrayna – Indeks tenditnykh staniv (naynyzhchyy = naykrashchyy). URL: <https://knoema.ru>.
11. Van Kappen F. Intervyu na “Radio Svoboda” URL: <http://svoboda.org/content/article/25362031.html/>.
12. Zhertvi viyny na Donbasi (infohrafika). DW. URL: <https://www.dw.com/uk>.
13. Leshchenko O. YA. Transformatsiya system tsyvilnoho zakhystu Ukrayiny v umovakh suchasnykh voyenno-politychnykh konfliktiv hibrydnogo typu. Dysertatsiya. Kyiv, 2020. 293 p.
14. U Radi nazvaly chyslo ditey, yaki zahynuly z pochatku konfliktu na Donbasi. RBK-Ukrayina. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/rade-nazvali-chislo-detey-pogibshih-nachala-1574767860.html>.
15. Bondarenko O.O. Yevakuatsiyini zakhody myrnoho ta voyennoho chasu. URL: <https://dabi.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Evakuatsijni-zahody-myrnogo-ta-voyennogo-chasu.pdf>.
16. Hrechaninov V. F., Behun V. V. Analiz funktsionuvannya tsyvilnoho zakhystu v suchasnykh umovakh ta deyaki propozytsiyi shchodo yoho vdoskonalennya. Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho universytetu Povitryanykh Syl. 2015. Vypusk 1 (42). P. 120–125.
17. Ryabtseva N. V OON nazvaly kilkist zahyblykh vid menshykh ditey na Donbasi. UNN. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1827753-v-oon-nazvali-kilkist-zagiblich-vid-min-ditey-na-donbasi>.